

JOAQUIM MOLAS

El paper de la literatura

A propòsit d'un llibre sobre la construcció literària de Barcelona

Josep Domínguez, AHCB



La Gran Via de Barcelona, amb la Universitat al fons, c. 1925

Tots els indicadors porten a concloure que la literatura ha perdut pes en la borsa dels valors públics. O, almenys, el pes que havia tingut, sense anar més lluny, des del segle XVIII. I no sols en casos excepcionals, com, per exemple, en el de la resistència francesa contra l'ocupació nazi. O en el de la catalana contra la dictadura franquista. Entre aquests indicadors, destacaria, en primer lloc, la desaparició de revistes específiques, amb tot el que suposen de formació de grups operatius, de proposició i defensa de programes concrets i de relacions directes entre autors i lectors, en segon lloc, el fet

que la literatura s'arrossegui o hagi desaparegut pràcticament dels mitjans de comunicació escrita i no hagi aconseguit de trobar un lloc estable en els audiovisuals, i per últim, que figuri de biaix en els plans d'estudis, mig devorada pels de llengua, i hagi baixat, a vegades fins a mínims, la nòmina d'estudiants universitaris. Fa anys, el redactor, amb nom i cognom que callaré, d'un diari barceloní important, el nom del qual també callaré per respecte, em deia que, segons el director en funcions, els escriptors només existien quan morien. O quan treien la grossa en la rifa dels premis.

L'any passat, si els meus comptes són certs, Todorov va publicar a la casa Flammarion, de París, un apassionant assaig sobre *La littérature en péril*. I, per a la seva reflexió, plena de trèmols autobiogràfics, seguia dues vies d'anàlisi: els objectius i els mètodes d'ensenyament i l'evolució de la teoria de l'art, i més en concret, de la literatura des dels temps clàssics fins als moderns de les avantguardes. I, tant en una via com en l'altra, advertia un mateix fenomen: el progressiu allunyament de l'home i de la realitat que l'envolta, i de retop, el progressiu replegament sobre elles mateixes. En línies generals, estic

d'acord en la dissecció de Todorov, si bé, posats a fer, matisaria alguns punts. Per exemple, el de les Avantguardes. O el de l'abisme que, a partir d'un moment donat, es produeix «entre literatura de masses, producció popular en contacte directe amb la vida quotidiana dels seus lectors, i literatura d'elit, llegida pels professionals –crítics, professors i escriptors–, a qui només interessaven les filigranes tècniques dels seus creadors» (de fet, sempre hi ha hagut un profund abisme entre l'una i l'altra, entre els lectors de Góngora o del «maleït» Baudelaire i els de plec solts i llibres de cavalleries, tipus Palmerín de Oliva, o de premsa rosa i novel·les de fulletó, tipus Paul Féval o Ponson du Terrail).

El llibre que, avui, presentem prova el paper que té, o pot tenir, la literatura, si més no, en dos sentits: 1) com a simple document històric o social; 2) com a construcció d'una imatge d'identificació, és a dir: d'una imatge mítica. De fet, la novel·la, com ja remarcaven els teòrics del segle XIX, ocupa en el món modern el lloc que, en l'antic, havia ocupat l'epopeia. Balzac i Dickens, en el XIX, o Joyce i Faulkner, en el XX, són els Homers i els Virgilis del nostre temps. He dit més d'un cop que les ciutats, perquè tinguin senyal propi en el mapa, han de ser construïdes intel·lectualment. De fet, com els homes i les dones que els omplim, són una gran massa amorfa de projectes i de realitzacions, sovint, contradictoris, i per definició, fragmentaris, que se succeeixen els uns als altres. O que simplement conviuen. I, d'altra banda, d'un seguit de petites gestes individuals o col·lec-

tives, que molts cops ranegen l'anècdota irrellevant i que, en tot cas, són independents. Fins que arriba

tificació amb un projecte politico-social de gran ambició. I fins, com en el de Carles Soldevila, d'un pro-

Arriba un dia que un escriptor «construeix» una imatge la ciutat. I si posa en l'operació el gruix moral i cultural necessari, construeix un mite que la identifica dins i fora de les seves fronteres

un dia que algú busca els mecanismes interns que lliguen els projectes amb les realitzacions, i aquestes, amb les gestes. I amb els resultats que obté «construeix» la ciutat. Més exactament: «construeix» una imatge de la ciutat. I si posa en l'operació el gruix moral i cultural necessari, un mite que la identifica dins i fora de les seves fronteres i es converteix, al capdavall, en un tòpic. És el cas del París de Balzac i el Dublín de Joyce. O el cas del Palafrugell, de Josep Pla, el Sant Feliu, de Gaziell, l'Arenys de Mar, d'Espriu, i les terres de l'Ebre de Juan Arbó.

Per definició, les diverses «imatges» de Barcelona estudiades en aquest volum es complementen les unes amb les altres. Algunes no són sinó simples documents històrics o socials. D'altres, són autèntiques construccions mítiques, a vegades, com en el cas d'Emili Vilanova, fruit d'un moviment d'enyorança d'un món perdut. O com, ni que sigui amb repunts, en el de Santiago Rusiñol i Josep M. de Sagarra. O, com en el de Mercè Rodoreda, barrejant, des dels pous sense fons de l'exili, l'enyorança amb el somni. I, al revés, fruit, com en el de Narcís Oller, de la iden-

grama puntual de cultura. Totes, però, tant les documentals com les mítiques, tenen el seu interès. I el tenen no sols per a la pròpia consciència de ser, sinó també, i sobretot, per a l'exportació. Val la pena de llegir-lo: és una lliçó. Impagable. ■

Joaquim Molas
catedràtic emèrit de literatura catalana de la
Universitat de Barcelona

Text llegit en l'acte de presentació del llibre de Margarida Casacuberta i Marina Gustà (eds.), *Narratives urbanes. La construcció literària de Barcelona* (Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat-Fundació Antoni Tàpies, 2008), que va tenir lloc a l'Ateneu Barcelonès el 24 de novembre passat.



d'Azaña envers la dinàmica política catalana. Tampoc no seria sobrer un buidatge hemerogràfic més ampli que ens permetés submergir-nos en els centenars d'articles d'opinió que, sobre aquesta qüestió, es publicaren a la premsa catalana, espanyola o basca, i que, en definitiva, ens marcarien la visió exterior sobre la relació entre Azaña i Catalunya.

En conclusió, l'obra de Josep Contreras és un primer pas, una porta oberta, una invitació a un treball més aprofundit i de major abast i recerca, sobre la visió que tenia Manuel Azaña sobre Catalunya i, potser, sobre l'azañisme a Catalunya, és a dir, l'estudi dels reduïts, però no per això menys interessants, sectors de l'esquerra catalana que s'incorporaren als projectes partidistes, des de la Izquierda Republicana fins al Partit Republicà d'Esquerres, sota l'òrbita azañista. D'aquesta manera, l'obra de Contreras respon a una síntesi necessària i imprescindible, sobretot perquè sempre s'ha parlat de la relació d'Azaña amb Catalunya a partir de referències i tòpics ja prou gastats. Però, amb tota probabilitat, es desaprofita l'oportunitat d'aportar a la historiografia una obra de referència per a plantejar un volum iniciàtic que obrís portes a noves investigacions.

Al marge queda el pròleg del professor Enric Ucelay Da Cal, en què analitza el perquè —i la part de veritat existent— de la mitificació i elevació als altars de la política espanyola d'un Manuel Azaña que, al seu parer, no deixà mai d'ampliar una llarga llista de fracassos al llarg de la seva trajectòria com

a protagonista de la problemàtica vida de la II República espanyola.

Arnau Gonzàlez i Vilalta
Universitat Autònoma
de Barcelona

Mercè RIUS: *Tres assaigs sobre Sartre i una conferència de més*, «Traus/6», Lleonard Muntaner, Palma:2008, 232 pp.

Algú podria pensar que Sartre és un d'aquells autors passats de moda, que l'existencialisme de la postguerra europea ha quedat ja obsolet. La filosofia de Sartre pot ser, però, i de fet així ens ho mostra Mercè Rius, un bon instrument d'anàlisi i d'interpretació pel que fa a l'acció humana. Sens dubte, una lectura sartriana de les nostres vides pot resultar absolutament reveladora. L'excés de racionalització i la dificultat per fonamentar les pròpies decisions ens porta a l'engany, a buscar *excuses* que emmascaren la llibertat: tractem d'evitar la responsabilitat que comporta actuar. Sartre continua vigent i ens enganya perquè revela justament això.

Tres assaigs sobre Sartre i una conferència de més no és una obra adreçada als profans sinó a aquells que tenen fresca i present la terminologia pròpia de l'existencialisme: tot el llibre és immers en el més pur univers existencialista. L'autora ja va editar en català una selecció de textos de *L'Ésser i el no-res*, l'any 1999, i va publicar, el 2005, *De vuelta a Sartre*. Ara, amb aquests assaigs, ens ofereix novament aportaci-

ons i reflexions interessants al voltant de l'obra de Sartre, contribuint d'aquesta manera a augmentar el nombre d'escrits en català sobre filòsofs que, per la seua complexitat, requereixen estudis complementaris. Ja sabem com és d'important això per a la nostra normalització cultural.

Que el títol del llibre no ens passe desapercebut: comença la primera part donant una possible resposta a la famosa conferència de Sartre, originàriament expressada amb forma interrogativa —ens recorda l'autora—, però publicada i donada a conèixer sense el genuí interrogant inicial. Una conferència que Mercè Rius contextualitza dins del conjunt de l'obra sartriana per tal de no portar-nos a malinterpretar el seu discurs. Sartre, encara que va advertir al públic que la doctrina existencialista anava destinada estrictament als *especialistes*, es va voler fer entendre... Mercè Rius ens proporciona amb detall les interpretacions fetes al to pessimista de la conferència i dissenteix d'aquells que hi han vist un acostament a la moral tradicional.

És un llibre ple de suggeriments: l'autora suggereix més que no dictamina o sentència. I cal dir que tria molt bé els fragments de les obres sartrianes: cap de les citacions no resulta ni gratuïta ni estèril, ni manquen tampoc de valor estètic. La veu de Sartre/Roquentin apareix constantment per tal de no perdre de vista *el filòsof*. Mercè Rius coneix molt bé tota l'obra de l'autor: les novel·les i peces teatrals, els assaigs, l'autobiografia i el diari de guerra, a banda de tenir, igualment, un coneixement mi-

nució de la seua biografia. L'estudi no manca de rigor filosòfic: repassa les crítiques que Heidegger va fer a Sartre sobre la permanència en el subjectivisme i l'oblit de la historicitat de l'ésser; deslliga Sartre, sense timidesa i oferint bons arguments, de tota possible adhesió a les modernes ètiques formals —ja que acceptar valors a priori o imperatius categòrics ajustats al criteri de la universalitat pot resultar ser una bona *excusa* que emmascare una actuació singular interessada, o bé una escapadòria de la responsabilitat que comporta l'elecció—; examina alguns dels tòpics llançats sobre la filosofia sartriana i ens acosta en moltes ocasions Sartre a Spinoza.

En *La perpètua disgregació de l'ésser*, el primer dels tres assaigs —també el més dens— que segueixen la conferència, desenvolupa el debat entorn d'un clàssic en la filosofia de la ment, el dualisme cartesià, i s'endinsa en el parany del *cogito* sartrià: «la consciència existeix el seu cos», diu Sartre, i Mercè Rius ens explica la transitivitat que l'autor assigna al verb per tal d'esbrinar quina relació mantenen cos i consciència.

En el segon dels assaigs, *Fantasies del solitari...*, la reflexió se centra sobre la relació entre Sartre, Kierkegaard i Rousseau, tres autors en els quals la solledat exerceix una funció filosòfica. Aquest assaig, a l'igual que el darrer, manté un to més «literari» i resulta molt més fluid que els anteriors. Mercè Rius hi fa un recorregut, servint-se al començament d'alguns dels filòsofs clàssics com ara Heràclit, Parmènides i Plató, per tal de mostrar com la solitud ha

estat companya de la figura del savi, quan aquest es dedicava a la recerca de la veritat —a trobar l'ésser de les coses— o, simplement, quan menyspreava certes abstraccions humanes, convencions socials... Temes com ara «l'opinió pública», «l'elit intel·lectual» o «el poder de la voluntat racional» són tractats amb lucidesa crítica des de diferents perspectives. Mercè Rius fa aparèixer els tres autors tractant el tema de la llibertat, lligat en Sartre al concepte de *norreació* —negació de la facticitat, dels condicionaments socials, de l'ésser-per-altri. *La nàusea*, *Diari íntim*, *Els somieigs del passejant solitari* i *L'Emili* són els textos de referència en aquest assaig. Les citacions, hi tornem a insistir, són fruits d'una magnífica tria.

L'últim dels assaigs és una anàlisi de l'autobiografia de Sarah Kofman, escrita el mateix any del suïcidi de l'autora (1994). Aquesta filòsofa havia produït

gran part de les seues obres dins de les claus del desconstruccionisme i sota la influència de la filosofia de Nietzsche i Freud. Aquesta circumstància, ens adverteix Mercè Rius, pot fer que el lector, assabentat de l'obra de Kofman, interprete l'autobiografia amb els paràmetres de la psicoanàlisi. *Una lectura sartriana de Sarah Kofman* mostra, però, que aquesta autobiografia vol ser, en realitat, l'«exposició d'una consciència».

Tot plegat, es tracta d'una reflexió sobre la realitat més bàsica de totes: l'existència. *La nàusea*, una via d'accés. Sartre no va fer allò que es diu literatura d'idees, sinó que omplí de reflexions filosòfiques les seues obres literàries. Ho va dir Simone de Beauvoir i ens ho recorda Mercè Rius en aquests quatre assaigs.

Sílvia Gómez Soler
IES Joan Fuster (Sueca)

ció és molt més propera i sovint el resultat de la campanya de salvament feta per evitar justament que el patrimoni propi acabés a «ultramar», però també per la fal·lera de la Junta de Museus per arrencar les pintures murals dels Pirineus i traslladar-les a la capital, unes accions que van perdurar fins als anys 70. Tal com fa Xavier Roigé al pròleg, val la pena preguntar-se si, malgrat que la voluntat final de l'actuació al seu moment fou positiva, avui dia té sentit la paradoxa que el patrimoni artístic estigui separat físicament de l'arquitectònic, que les pintures no siguin als absis originals, o que les talles i retaules es trobin del tot descontextualitzades.

L'obra de Jordi Campillo és sòlida, rigorosa i omple part del buit respecte del patrimoni alpirinenc que un dia existí i del qual fins a la dècada dels 90 no començaren a fer-se catalogacions.

Queralt Solé i Barjau
Universitat de Barcelona

Antoni SEGURA I MAS: *Euskadi. Crònica d'una desesperança*, L'Avenç, Barcelona: 2009, 320 pp.

La Transició política espanyola, exemplar en tants aspectes, va deixar dos temes pendents que, encara avui, segueixen oberts. L'organització territorial de l'Estat i la violència d'ETA no han estat resoltes després de tres dècades de democràcia. El conflicte basc, particularment, no tan sols ha dividit la societat basca entre basquistes i espa-

nyolistes, sinó que, a més, ha confrontat els partits democràtics en dos bàndols massa sovint irreconciliables. Nogensmenys, la violència d'ETA ha estat l'excusa per criminalitzar el nacionalisme democràtic basc —i també el català— per part d'aquells que, anomenant-se constitucionalistes, han pretès deslegitimar qualsevol intent d'aprofundir el marc autonòmic vigent.

Antoni Segura, catedràtic d'història contemporània i director del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona, recull aquesta perspectiva a *Euskadi. Crònica d'una desesperança*, una anàlisi del conflicte basc que abasta des dels orígens d'ETA fins a poc abans de les recents eleccions autonòmiques basques. L'autor inicia el seu recorregut en els anys cinquanta del segle passat, quan sorgeix ETA, i presenta, amb l'ajuda d'una exhaustiva documentació, la seva evolució ideològica i organitzativa. Les múltiples escissions entre els partidaris de la lluita armada i de la participació política, la fractura amb el nacionalisme del PNB, els successius atemptats i el dolor de les víctimes, la guerra bruta quan la lluita antiterrorista va superar els límits de l'Estat de dret i els diferents processos de diàleg, sovint amb mediació internacional, entre ETA i el govern espanyol són les qüestions que centren la crònica que, amb ordre exquisit, desplega Antoni Segura.

Més enllà de la mera crònica, però, l'obra ofereix una remarcable anàlisi del conflicte basc que examina les diferents iniciatives polítiques que han determinat la política basca dels darrers anys,

des del Pacte d'Ajuria Enea (1988) fins a l'Acord de Lizarrar (1998) i el Pla Ibarretxe (2004), que l'autor defineix com un «camí cap enllac». Nogensmenys, Segura revisa les diferents vies que han explorat una sortida dialogada per al conflicte basc, en especial la proposta de Miguel Herrero i Ernest Lluch al voltant de la disposició addicional primera de la Constitució i, més recentment, els llibres publicats per Jesús Eguiguren, president del Partit Socialista d'Euskadi, qui, malgrat reconèixer la dificultat d'harmonitzar interessos i sentiments contraposats, ha defensat la possibilitat de compromisos pragmàtics entre ambdós bàndols.

De fet, explica Segura, el procés per un final dialogat de la violència emprès pel govern socialista de Rodríguez Zapatero va significar un moment d'esperança que, tanmateix, després del retorn d'ETA a la lluita armada, va portar al desconcert, l'estupor i la decepció. La falta de determinació del govern espanyol, la incapacitat de Batasuna per desmarcar-se de l'estratègia d'ETA i la dificultat de la banda armada per comprendre els límits que la Constitució marca a l'executiu són les principals raons que Segura recull per explicar el fracàs del procés de pau. Nogensmenys, subratlla l'autor, l'absència d'avenços en la política d'aproximació de presos, l'inoportú assetjament judicial a ETA i la pressió de la dreta espanyola i de les organitzacions de víctimes controlades pel PP també van contribuir a dificultar el diàleg. Finalment, assenyala encertadament Antoni Segura, l'esquerra abertzale no va entendre que l'Estatut català, tot i la

promesa de Zapatero d'acceptar una reforma avalada pel 90% del Parlament català, fos modificat en el Congrés «fins a extrems insospitats», tot i que en finançament distava molt del que ja contemplava l'Estatut de Gernika. Les dificultats en el procés de reforma de l'Estatut català restaven credibilitat a la voluntat del govern de Zapatero d'encapçalar qualsevol reforma del model d'Estat que reconegués la seva pluralitat nacional.

El comunicat d'ETA del 5 de juny del 2007 que anunciava el final de l'alto el foc va suposar el final del procés de pau. Probablement, adverteix Segura, la diferència en els plantejaments d'uns i altres era excessiva per arribar a un acord. Mentre el govern espanyol pretenia un final dialogat de la violència i la normalització política de l'esquerra abertzale, ETA apostava per un procés que conduís a la independència d'Euskadi. Probablement, conclou l'autor, l'error més gran de Zapatero va ser entrar en un procés de negociació pensant que no hauria de pagar cap preu polític. ETA, d'altra banda, no ha sabut entendre que les seves accions armades són assumibles per un sistema polític espanyol clarament consolidat i, probablement, ha entrat en la seva última fase, la de la implosió, un cop sembla haver perdut la capacitat de marcar l'agenda política basca i espanyola. El govern, apunta Antoni Segura, no haurà de defallir en l'eficàcia en la lluita contra els violents, però tampoc no hauria d'oblidar que més enllà de la violència hi ha un tema polític pendent.

Xavier Filella
Historiador

(Sales, Bosch-Veciana, Ibáñez-Puig), de la qual ell mateix forma part. Aquesta escola, o grup, es constituí en la dècada dels noranta i ha anat publicant els resultats de les seves recerques, sobretot, en l'*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* i en les col·leccions «Realitats i tensions» i «Akademia» de la Barceloneda d'Edicions.

A la novetat que representa el treball en grup —tan poc habitual en l'àmbit de les lletres catalanes—, cal afegir-hi encara els encerts «editorials». En la col·lecció «Realitats i tensions» s'han publicat *El problema de Sòcrates* i *La ciutat i l'home*, de Leo Strauss, en la traducció dels quals ha participat Josep Monserrat. Fins ara, la dependència del castellà en matèria d'interprets i estudiosos de l'hel·lenisme no havia estat encara trencada: Jaeger, Cornford, Gignon, Friedländer, Ross, Guthrie o Nestle ens arribaren per mitjà de les traduccions a l'espanyol. Leo Strauss, en canvi, ens ha arribat en català. Cal consignar-ho, si més no com un indicatiu esperançador.

Xavier Serra Labrado
Societat de Filosofia del País Valencià

Tobies GRIMALTOS: *Idees i paraules. Una filosofia de la vida quotidiana*, PUV, València:2008, 149 pp.

Amb *Idees i paraules. Una filosofia de la vida quotidiana*, Tobies Grimaltos posa a la disposició del lector un conjunt d'interessants reflexions de caire

filosòfic, lingüístic, social i polític. Cal dir que el títol és potser una mica pretensió; sobretot el subtítol, que dona a entendre que el llibre conté una *filosofia* (encara que siga *de la vida quotidiana*), quan en realitat està format d'una sèrie de pensaments o opinions —de «càpsules de pensament»— sobre temes ben diversos, que responen, i açò ho recalca l'autor a la introducció, a una «perspectiva personal» o constitueixen una «vista parcial» del tema en qüestió. La meta de l'obra no és, doncs, la prèdica, sinó brindar al lector la possibilitat de pensar o repensar qüestions importants des de la lucidesa en el raonament i la naturalitat en l'expressió lingüística. Malgrat tot, encara que el llibre es presente com a fragmentari, els textos que el componen comparteixen sens dubte un *aire de família*, com diria un wittgensteinià, que caldrà caracteritzar.

El llibre consta de quatre parts. La primera s'anomena «Primum vivere...» i hi trobem textos que tracten de les idees empresonades al llibre tancats, la memòria olfactiva, les oportunitats perdudes, la vida realitzada, l'egolatria, la complementarietat de les aficions («ora et labora»), la reflexió contra la passió, la necessitat de reconeixement social i la justificació de l'escriptura. La segona part, que duu per títol «O tempora!», inclou càpsules de pensament sobre l'«ètica personal» (una mena d'oxímoron, per a l'autor), la mercantilització excessiva de la cultura, l'opressió lingüística, nacional, social, i de gènere, la complementarietat de virtuts ètiques i dianoètiques, la misèria d'atacar llibreries o la farsa de la casta dels

intel·lectuals. A la tercera part, anomenada «O mores!», hi trobem textos sobre el dèficit contemporani en creació lèxica, les ideologies arrogants i la necessitat d'un escepticisme prudent, les actituds de la gent envers la pròpia ignorància, l'egocentrisme (intel·lectual), la racionalitat en la distribució del temps, la *raó* del grup, la conjunció d'intel·ligència i ètica, de nou, o, finalment, els maldecaps causats pel *però* de l'expressió «pobre però honrat». Per últim, la quarta part, «...deinde philosophari», inclou una remarcable narració d'inspiració borgiana, una crítica de la concepció del llenguatge de Nietzsche i textos sobre la (in)conveniència de ser inquisitiu, la difícil relació entre quantitat i qualitat, la inutilitat de discutir sobre paraules, les connotacions dels noms, així com també qüestions conceptuals sobre la diferència entre la mentida i l'engany i la virtut i la responsabilitat. El llibre conclou amb una llista de refranys originals de l'autor, ben representatius de la seua posició en els diversos temes abordats i amb els quals demostra un bon domini en l'art de confeccionar proverbis.

Per la gran varietat de les qüestions abordades, podríem dir que a l'autor «res d'humà li és aliè». En tot cas, és evident que hi ha uns quants temes que el preocupen especialment. Un d'ells és, sens dubte, la *qüestió nacional*; no debades trobem diverses reflexions sobre la llengua pròpia i el seu maltractament. M'ha agradat especialment l'opinió que «la normalització lingüística ha de consistir en el fet que parlar siga normal, per a qui parla i per a qui escolta,

sense violències» (p. 73). No obstant això, l'assumpte no esdevé omnipresent, per fortuna, com sol ser tan habitual en la nostra literatura d'idees; tampoc no ho fa la qüestió de la cultura literària i la intel·lectualitat pròpies (si se'm permet fer ús d'un concepte que l'autor desdenya). Altres temes que clarament preocupen Grimaltos són el sectarisme irreflexiu, la manca de respecte als altres o la fatuïtat personal.

En concret, voldria esplaïar-me una mica discutint la posició filosòfica, de fons, que traspua al llarg del llibre. M'atrevesc a qualificar-la de *racionalisme moralista*; una combinació de racionalisme —moderadament escèptic, però racionalisme— i de moralisme —il·lustrat, però—, que tractaré de precisar.

Comencem pel vessant *racionalista*. L'autor destaca la importància del que podem anomenar la virtut d'estar disposat a canviar d'opinió (pp. 66 i 97), per al correcte exercici de la qual cal perdre la por a reconèixer la pròpia ignorància (94-8), així com adoptar una actitud escèptica envers la pròpia ideologia (91-93). Òbviament, no és aquest l'aspecte antidogmàtic del racionalisme de Grimaltos que vull discutir; com tampoc no ho és el seu bandejament del llenguatge obscur i petulant (vegeu «Pensament profund i ximpleria»). El que em preocupa és el caràcter possiblement estret o limitat d'aquest racionalisme. D'una banda, alguns dels textos del llibre donen a entendre que les passions no poden constituir raons, o almenys que la raó, per mitjà de la reflexió, és i ha de ser el gos guardià de les passions. Concretament, en «Passions

mediocres» l'autor fa professió d'estoïcisme en afirmar: «La reflexió: una crosta contra les passions extremes, inexpressables i insuportables» (35). D'altra banda, GRIMALTOS sembla tenir una concepció injustificadament estreta de les raons. Així, en «Per què anem als cementeris?» arriba a afirmar el següent: «És difícil trobar raons (*racionals*) [objectives?], però en el fons, potser, tampoc no importa massa. Si hi trobem conhort anant-hi, no ho fem malbé buscant-li un sentit, una raó» (25). Però, no és una raó (objectiva) trobar-hi conhort? O en quin tipus de raons està pensant Grimaltos? No em resistesc a comentar alguna cosa més d'aquest text. L'autor diu que els «qui resen haurien de saber (i creure) que els seus no hi són, allí» (25). No és cert, hi són. Si són en algun lloc, és allí —també en el nostre record, és clar, però d'una altra manera. Potser la necessitat d'anar-hi respon a un instint materialista que el secular domini social de l'espiritualisme no ha pogut suprimir.

L'altre vessant de la filosofia de fons del llibre era el *moralisme*, que, una altra volta, té aspectes irrenunciables. A part d'alguns elements que ja trobàvem en el racionalisme anterior, i que podrien conformar una *ètica del coneixement*; cal destacar també, en aquesta línia, la defensa de la unitat de les virtuts ètiques i intel·lectuals: «On no es valoren les virtuts dianoètiques (intel·lectuals) tampoc les ètiques s'hi poden valorar» (66). I a l'inrevés: «m'és especialment dolorós que persones que excel·leixen intel·lectualment, no estiguen moralment a l'altura de la seua excel·lència»

(107). Tanmateix, no queda clar si per a l'autor la complementarietat d'ambdues classes de virtuts és un ideal, una aspiració, o més aviat una necessitat —és a dir, si per posseir-ne (veritablement) unes cal posseir també les altres, o no. A mi m'atrau més la primera opció. Altrament, per més que en molts casos sembla inevitable que la consideració moral d'un autor *contamine* la comprensió de l'obra, la separació és sovint imprescindible —contra açò, simplement cal afirmar que aquesta tesi «no m'acaba de fer el pes; possiblement perquè no vull que me'l faça» (108) sembla ben poca cosa (deixant de banda que l'expressió viola l'involuntarisme doxàstic tan estimat per l'autor; vegeu la p. 36 i, en general, «Tu hauries de creure»).

Més fonamental considere el meu desacord amb la seua interpretació de la recreació de la història del pintor Paul Gauguin que féu el filòsof Bernard Williams. Estic d'acord amb Grimaltos que molts grans artistes, pensadors o científics no han estat moralment a l'altura dels seus mèrits intel·lectuals. Qui podria negar-ho? A més a més, l'assoliment d'aquests mèrits tampoc no justifica —com voldria certa concepció romàntica del geni— qualsevol cosa que feren o que fos necessària per a aquest assoliment. En aquest sentit, és cert que Williams apel·la a la gratitud que sentim envers Gauguin i la seua obra pictòrica per justificar la seua decisió d'abandonar la família. Però aquest no em sembla el punt crucial de l'argument. La qüestió és, més aviat, que en les ocasions que la moralitat ens vol imposar

un sacrifici excessiu, que ens faria renunciar fins i tot a la nostra vocació o projecte vital, un hom està justificat a desatendre l'obligació moral. És a dir, en ocasions el valor moral pot veure's superat per altre tipus de valor; i, segons Williams, açò és el que s'escau en el cas de Gauguin. Crec que la conclusió és correcta, encara que no sé si l'exemple ho arriba a mostrar (o ho fa clarament).

Hi ha altres temes en el llibre que també caldria comentar. Em referiré només a la que, per a molts, és la gran qüestió filosòfica: el sentit de la vida. Un crític ha dit que el text titulat «El millor pujador de ginjolers» conté l'exposició del sentit de la vida. Dit així, sembla una mica exagerat, si bé pot ser que el crític ho haja expressat d'una manera més matisada. En tot cas, jo voldria destacar, en aquest mateix sentit, el text «Un dia qualsevol». He de dir que literàriament m'ha resultat un relat bellíssim —com també m'ho han semblat «La octava noche» i «Escriure i anar en bicicleta». Si «El millor pujador de ginjolers» mostra el sentit de la vida —o, més moderadament, ens descriu la satisfacció tranquil·la d'una vida realitzada—, «Un dia qualsevol» mostra la diversitat de sentits de les diferents vides particulars i el contrast entre el sentit i l'absurd de la vida.

Comptat i debatut, és de justícia afirmar que amb *Idees i paraules* Tobies Grimaltos ha assolit una notable maduresa com a conreador de l'assaig literari. Cal destacar el fet que l'autor haja trobat un estil d'escriptura propi, que s'adiu perfectament amb la lucidesa ra-

onada i raonable dels seus posicionaments. És evident que la prosa de Grimaltos ha rebut una gran influència tant de l'estil directe i clar propi de la filosofia analítica, com de la tradició assagística fusteriana, de la qual, poc o molt, són partícips la gran majoria (si no tots) els nostres autors. En particular és remarcable, en la línia del de Sueca, el seu ús moderat i intel·ligent de la ironia (vegeu especialment «Intel·lectuals»), però sobretot el pragmatisme o sentit comú presents en les seues «càpsules de pensament».

En definitiva, estem davant d'un bon llibre que paga molt la pena de ser llegit, tant per les reflexions suggeridores i ben argumentades de l'autor com per la seua prosa concisa i eficaç.

Sergi Rosell
Universitat de València

És quan comparo que hi veig clar

Juan de Sola Llovet

*Carrers de frontera. Passatges de la cultura
alemanya a la cultura catalana* (vol. I)

Edició a cura d'Arnau Pons i Simona
Škrabec

466 pp., 2007, Institut Ramon Llull,
Barcelona

No deixa de sorprendre que, entre l'allau de novetats que la indústria cultural aboca cada dia a les taules dels esforçats llibreters, entre la munió de llibres, estudis i artefactes més o menys literaris que copen les pàgines de cultura dels diaris, els blogs o d'altres suports més volàtils –com ara el rumor o el xafardeig, tant li fa: la patent de cors esdevé càtedra–, no deixa de sorprendre, diem, que sigui un llibre dels anomenats institucionals el que provoqui en el lector aquella sensació nabokoviana d'un estremiment a l'espina, reflex corporal inequívoc que el llibre que tenim a les mans és un llibre important.

Després de llegir de cap a cap aquest meravellós primer volum de *Carrers de frontera*, a cura d'Arnau Pons i de Simona Škrabec, a un li sobrevenen dues sensacions: d'una banda, té la impressió d'haver assistit al desplaçament d'una cultura i d'una

literatura, les catalanes, que reclamen amb justícia i bona lletra allò que, abans del 17 de juliol de l'any 1936, els pertocava de ple dret: la inserció dins del teixit (el context) de la literatura europea després de Goethe; de l'altra, la memòria li fa present la lectura d'un altre llibre que, sense saber-ne potser els dos curadors de llur existència, podria ser el reflex o el llampec inicial d'aquesta proposta bibliogràfica.

Anem a pams. L'any 1940, iniciada la Segona Guerra Mundial i cimentades ja les bases d'una barbàrie com mai no ha conegut la història de la humanitat, l'editorial de Samuel Fischer, aleshores amb seu encara a Berlín, publicava en dos volums una antologia de les lletres alemanyes a càrrec d'Oskar Loerke: *Deutscher Geist. Ein Lesebuch aus zwei Jahrhunderten* ('L'esperit alemany. Una antologia de dos segles'), que incloïa presentacions i textos, entre d'altres, de Winckelmann, Lessing, Kant, Matthias Claudius, Hegel, Schiller, Goethe, Jean Paul, Schleiermacher, Novalis, Kleist, Runge, Eichendorff, Bismarck, Hebbel, Nietzsche, Max Weber i Paul Ernst. Tot i que els temps que corrien no eren precisament amables amb l'esperit ni amb la lletra, el llibre de Loerke, poeta i crític expressionista que es guanyava, com tants altres, les garrofes fent d'editor de textos d'altri, va assolir un èxit fulminant: la gent, en plena desfeta de la civilització, va córrer a les llibreries a proveir-se d'un exemplar. (Ja és ben cert que la lletra, llevat de la mort, consola de gairebé tots els mals.) No és sobrer assenyalar que la resposta popular va ser fruit del boca-orella, més que no pas de ressenyes elogioses, perquè el 1933 Loerke, com tantes ànimes independents, *Einzelgänger* de la cultura, havia estat expulsat de l'Acadèmia Prussiana

de les Arts per motius polítics. Després que el regim nazi prohibís els seus escrits, Loerke va retirar-se a Frohnau, un barri al nord de Berlín, on va morir el 1941, a 56 anys, com un dels representants més conspicus del que va anomenar-se l'«emigració interior».

Tot i que el Ministeri de Propaganda va considerar-la un «llibre de la resistència», l'antologia bastida per Loerke, la primera edició de la qual arribava a la fal·lera de 1.743 pàgines, va reeditar-se l'any 1942, i l'any 1953, un jove Peter Suhrkamp va encarregar-se d'ampliar la nòmina d'autors, va afegir-hi un epíleg i va assolir la fita de les 2.000 pàgines. Des d'aleshores, el llibre s'ha reeditat constantment, i no hi ha a Alemanya biblioteca d'home o de dona de lletres que no el tingui en un lloc distingit i a l'abast.

Però tornem a Catalunya. Si bé és cert que el propòsit inicial de *Carrers de frontera* és un altre —«mostrar les diverses influències que la cultura alemanya ha exercit en la cultura catalana durant els segles XIX i XX i en tots els àmbits de la lletra», escriuen Pons i Škrabec a l'obertura del llibre—, no ho és menys que, a força d'ensenyar-nos com una cultura es reflecteix o s'emmiralla en l'altra, se'ns fan visibles (més encara) quins han estat els camins que han marcat les lletres i els corrents de pensament de Catalunya des que, per posar dues dates, Maragall llegeix i tradueix Goethe, i Pi i Margall estudia i difon, adaptats a les necessitats de la realitat social catalana, els principis fonamentals de la filosofia de Hegel.

Sigui com sigui —ja deia René Wellek que la datació, com la delimitació dels moviments literaris, no era més que una necessitat epistemològica—, el primer volum de *Carrers de frontera* (el segon volum,

més centrat en la recepció a Alemanya de la cultura i els autors de parla catalana, veurà la llum després de l'estiu) és tot un esdeveniment editorial. La nòmina de contribuïdors és aclaparadora, com també ho són els motius dels diversos textos: una radiografia completa i exhaustiva de què ha estat la cultura catalana d'influència alemanya en els últims dos segles, de la poesia a la novel·la, del teatre a l'arquitectura, passant per la ciència, la música, les arts plàstiques, el cinema i els moviments sindicals. Costa de trobar un llibre d'aquesta mena, una enciclopèdia tan completa i succinta alhora, tan ben concebuda i editada, i il·lustrada a més generosament i equilibrada, amb fotografies de l'època, cobertes de llibres, retalls de premsa, obra gràfica i retrats de diverses personalitats; un llibre que dóna gust de tenir a les mans, que esperona a continuar aprenent, llegint, estudiant, i que —cosa rara, estranyíssima en obres d'aquest tipus— convida a la relectura com si es tractés d'una d'aquelles peces rodones que, de tant en tant, ens dóna la crítica literària.

(Si no fos perquè el llibre es limita a les relacions —als passatges— entre els àmbits de parla alemanya i catalana a propòsit de les figures més representatives i emblemàtiques, bé podríem afirmar, sense temor a dir-la grossa, que és la història de la literatura i de la cultura catalanes més moderna, expansiva i clarivident —la qual cosa no vol dir esmolada, ja ens entenem— que s'ha escrit en els darrers vint anys, que no és cap minúcia.)

Destacar, d'entre les prop de quatre-centes setanta pàgines, alguna contribució en particular fóra una injustícia, perquè suposaria no esmentar molts assaigs inestimables i caure, per tant, en una mena de crítica de la crítica o, si es vol, en una

antologia de la antologia, un exercici fantàstic, sens dubte, i també maièutic, però que, dut a l'extrem, acabaria dissipant-se en una reducció a l'absurd. Farem més aviat al revés: si, no fa gaire, un crític alemany escrivia de la novel·la d'un autor barceloní que es tractava d'un llibre «remarcable, perquè rara vegada es topa amb un llibre de 395 pàgines al qual li'n sobren 395», de *Carrers de frontera* podem dir-ne justament el contrari: que es ben difícil trobar un llibre de 466 pàgines al qual, per no sobrar-li, no li sobra ni una coma.

El que fa d'aquest llibre una proposta enormement interessant és l'exercici de literatura comparada i de crítica de la cultura que conté en cadascun dels seus apartats. Els enfocaments són molt diversos, tots els corrents s'hi veuen representats; tan aviat hi ha textos que aborden la literatura catalana d'una manera sincrònica com d'altres que ho fan diacrònicament, tan aviat trobem un exercici de filologia clàssica, com una reflexió sobre la necessitat d'una crítica realment crítica, és a dir, d'una crítica de debò crítica. Perquè vet aquí, en el fons, la primera ventada que sembla alenar en aquest volum: la creació literària d'un país pot tenir alts i baixos —l'excel·lència literària al llarg de tots els segles sembla, vista avui dia, exclusiva només de França i dels països anglòfons; ni tan sols a Alemanya han estat fecunds tots els segles—, però el que mai, en cap cas, pot pretendre una literatura és no disposar d'una crítica rigorosa, perspicaç, assabentada i justa, d'una crítica, en suma, de volada. (Si ens atenim a la qualitat de les aportacions a aquest volum col·lectiu, no hem de patir: la crítica catalana del segle XXI gaudeix d'una salut de ferro, com la literatura catalana dels segles XIX i XX.)

El segon element que ve a constatar *Carrers de frontera* és que, ben mirat, no hi ha cap literatura que sigui nacional. Quan el 31 de gener de 1827 Goethe deia a Eckermann: «M'agrada donar una ullada al que fan les literatures estrangeres, i esperono a tothom a que faci el mateix. Avui dia el concepte de literatura nacional no té gaire sentit. Ha arribat l'època de la literatura universal, i cal que tots fem per manera que s'acceleri el seu adveniment. Però en la nostra valoració d'allò estranger no hem de convertir res del que ens sigui estrany en motiu exclusiu de la nostra admiració i erigir-ho en un model únic», no volia dir només que la cosa havia de canviar: en el fons, potser d'una manera no massa conscient, Goethe tocava una de les fibres de la història literària, i remarcava un fet que, per molt que ell cregués que podia dirigir-se, i encara que fos eclipsat per l'eclosió dels nacionalismes d'arrels romàntiques, avançava *motu proprio* i venia de lluny: la Literatura era (i és) una entitat autònoma feta d'elements diversos, una mena d'univers que s'expandeix i es contrau segons les èpoques, que es fa a si mateixa i que si coneix alguna frontera és només per traspassar-la, on la distància que separa deu segles —o dues ciutats com Hamburg i Barcelona— és de vegades més petita que l'abisme que hi ha, posem per cas, entre Gelida i Sanaüja.

Que les tradicions literàries es troben estretament vinculades les unes a les altres, que la imbricació d'un text en el teixit general de la literatura no és només fruit d'una concepció teòrica i ambiciosa del fet literari, sinó també una condició necessària per entendre i integrar aquest text en el tot que anomenem literatura, ens ho mostra, per exemple, la universalitat de

les obres de Guilhem d'Aquitània, Pero Meogo o Walther von der Vogelweide, o la relació dialèctica que s'estableix entre un poema de Guillem de Berguedà, uns versos de Cavalcanti, un sonet de Petrarca, els versos d'Ausiàs March i el cèlebres sonets XVIII i CXXX de Shakespeare. O, com ens ensenya aquest llibre, entre Goethe i Maragall. O Hölderlin i Riba. O Rilke i Vinyoli. O Ferrater i Goethe i Hölderlin i Rilke i Kafka.

Aquesta relació que s'estableix entre dues tradicions o èpoques diferents, aquest diàleg intercultural, seria del tot impossible sense la figura dels traductors, que són els qui, al capdavall, aplanen el camí perquè Goethe pugui parlar d'una *Weltliteratur*. Aquests homes i dones que malden –sovint a l'ombra i quasi en secret– per fer entenedores les paraules escrites en una altra llengua o en una altra època són els vertaders missatgers de la cultura, els autèntics paladins de la universalitat, els qui fan que les *Elegies de Duino*, la *Divina Comèdia* o els poemes de Kavafis formin part, avui dia, també, a la seva manera, de la literatura catalana. Si al principi va ser la paraula, després devia ser la paraula traduïda.

De la mateixa manera que l'antologia de Loerke de què parlàvem en començar és un punt de referència ineludible de la història de la literatura i la cultura alemanyes, així està cridat aquest *Carrers de frontera* a ser una obra de lectura i de consulta obligada per a tot aquell que tingui interès per les lletres catalanes. A l'espera de l'aparició del segon volum i de la traducció a l'alemany d'aquest primer, només cal desitjar una cosa: que l'Institut Ramon Llull tingui la bondat de fer el mateix amb les cultures de parla anglesa,

francesa i italiana (i fins i tot amb la russa!), de manera que, a força de mirar la nostra literatura pel cristall d'augment d'una altra, puguem abastar d'una vegada la magnitud, o, millor, la vastitud de la nostra tradició literària.

Avui, quan ja fa vora dos anys que més d'un es preguntava des de la seva columna d'ivori de què servien tants esforços per promocionar la llengua i la cultura catalanes a la Fira del Llibre de Frankfurt de 2007; quan més d'un sastre s'esquinçava les vestidures i es preguntava amb impaciència quins en serien els fruits, sembla el moment de respondre que, a banda dels contractes de traducció d'obres d'autors catalans contemporanis –que, ben mirat, és una qüestió més mercantil que no estrictament literària, més pròpia de la indústria que no pas del cànon–, s'ha aconseguit, en certa manera, ressituar dins el mapa d'Europa una de les cultures més singulars i universals, i, de retruc, que bona part del planeta tingués notícia d'una tradició literària que, malgrat les seves crisis i els segles de foscor, arriba amb una empena admirable, de moment, fins a l'últim terç del segle XX.

Com deia Walter Benjamin, «només les imatges dialèctiques són imatges històriques de debò, és a dir, no arcaïques». Aquests *Carrers de frontera* en són una bona mostra. □